

4. Матеріали технічної місії до Канади на тему: система Канади та досудове врегулювання спорів. Попередня нарада/Pre-Trial Conference // Office of the Federal Judicial Affairs Canada: Проект суддівська освіта — для економічного зростання. — 2–14 листопада 2012 року, Торонто, Реджайна, Вінніпег, Оттава.

5. Митний кодекс України від 13.03.2012р. // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 44–45. — Ст. 552.

6. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів: наказ Міністерства юстиції України від 23 черв. 2010 р. № 1380/5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1380323-10>.

7. Ботнаренко О. М. Дискреція та її види в діяльності правоохоронних органів

// Підприємство, господарство і право. — 2008. — № 4. — С. 103–106.

8. Лялька А. Б. Сутність та види дискреційних повноважень митних органів: у світлі нового митного законодавства // Митна справа. — 2012. — № 6. — С. 51–59.

9. Буличева Н. А. Розвиток інституту адміністративних послуг як передумова побудови сервісної держави / Н. А. Буличева, Ю. І. Пивовар // Митна справа. — 2011. — № 1. — С. 162–167.

10. Лічман Л. Процедура досудового врегулювання у цивільному судочинстві України як судовий спосіб розв'язання спору // Вісник Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. — 2013. — № 1. — С. 34–37.

11. Пограничний С. Медиация в адміністративних спорах [Електронний ресурс] / С. Пограничний. — Режим доступу: http://blog_liga.net/user/pogranichnyi/article/5461.aspx.

УДК 340.12:342.725:347.963(4770)

Н. Дуброва,

асистент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПРОКУРАТУРУ»: МОРФОЛОГІЧНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Усі норми права у будь-якій правовій системі викладаються за допомогою мови. У кожній країні законодавство існує на державній чи офіційній мові. Текст нормативно-правового акта становить одиницю комунікації, що відбувається між законодавцем, з одного боку, та гілками влади і громадянами певної держави — з іншого. Кожен закон або кодекс являє собою один мовленнєвий акт, що здійснюється з метою повідомлення представникам влади, які дії дозволено законом, а які ні, проінструктувати їх щодо того, як вони мають діяти у випадку порушення членами суспільства правових норм, та одночасно поінформувати громадян про чинні

норми і вплинути на їхню поведінку задля досягнення нормального функціонування суспільства. Будова законодавчого тексту та добір відповідних засобів з-поміж тих, що має у своєму розпорядженні мовна система, зумовлені комунікативною інтенцією адресата, прагматичною пресупозицією, яка охоплює передусім припущення адресанта щодо обізнаності адресата з предметом, що становить тему повідомлення, та глобальною просторово-часовою ситуацією, що в ній здійснюється законодавча комунікація [14].

В умовах збільшення загального масиву законодавчих актів загострюється проблема їх якості. На жаль, у цій сфері

нормотворчості в Україні на сьогодні не вироблено детальних і зрозумілих правил для розробників проектів нормативно-правових актів, а ті рекомендації, що існують, містять беззаперечну вимогу використовувати вищезазначені норми літературної мови. Але юридична мова — це державна мова, що є складовою національної мови, як і літературна мова. У свою чергу, літературна мова має свої чіткі регламентовані словниками і українським правописом норми, а державна мова — ні. Тож на сьогодні до державної мови висуваються вимоги, яким вона не повинна беззаперечно відповідати. Ця ситуація створює певні проблеми розуміння і написання нормативно-правових актів [18].

Лібералізація слова в сучасному суспільстві зумовила виникнення численних мовних ситуацій, до яких не були готові традиційна лінгвістика і класична юриспруденція. Таким чином на сьогодні у суспільстві сформувався соціальне замовлення на дослідження юридичного аспекту мови та мовного аспекту права.

Конкретна реальність містить більше ситуацій, ніж нормотворець може уявити й описати мовними засобами. Як наслідок закон ніколи не може бути довершеним або повним. Мова не встигає за реальністю. Специфіка мови українського закону полягає в тому, що в умовах сучасного українсько-російського білінгвізму її форма має бути доступною для всіх громадян, зручною для застосування, зорієнтованою на майбутнє. Практика використання двох мов не може бути ідеальною, тому вона спричиняє взаємовплив, що на сучасному етапі має асиметричний характер: до білінгвів різного типу належать переважно українці, тоді як мовній поведінці росіян кодові перемикання майже не властиві [16].

Питання русизмів в українській мові на сьогодні вивчено мало, а отже, зрозуміла актуальність такого дослідження. Саме сьогодні постало особливо гостро питання про українсько-російські мовні зв'язки, причому не лише в плані мовознавчому, а і в плані державотвор-

чому: за Законом України «Про засади державної мовної політики» російська мова отримала статус регіональної [1].

Мета дослідження — проаналізувати на рівні синхронії та діяхронії виявлені особливості державної мови Закону України «Про прокуратуру» [2], з'ясувати причини, що викликають їх появу, запропонувати правильні варіанти, класифікувати виявлені русизми мови нормативно-правового акта.

Явище українсько-російських контактів у вітчизняному мовознавстві досліджувалося достатньо давно (І. Білодід, Л. Булаховський, В. Виноградов, Г. Гнатюк, О. Горбач, П. Житецький, Г. Іжакевич, П. Цимбалістий, Ю. Шелвельов та ін.), проте спеціально вивченням саме русизмів як одного з яскравих проявів цих контактів не займався майже ніхто [17].

Сам термін «русизм» відомий в мовознавстві, але й на сьогодні не має однозначного трактування. Під русизмом, як правило, розуміють «слово, його окреме значення, вислів, граматична форма тощо, запозичені з російської мови або утворені за її зразком» [5].

Отже, русизм — це різновид запозичення, що перебуває за межами української літературної мови і не зафіксоване її словниками. Він потрапляє у мову саме під час мовної інтерференції — процесу повільного, поступового проникнення того чи іншого іншомовного елемента в систему сприймаючої мови. Л. І. Баранникова визначає інтерференцію як «зміну в структурі або елементах структури однієї мови під впливом іншої» [13].

Прийнято виділяти (за класифікацією М. Лисюка) русизми лексичні, фонетичні, морфологічні, граматичні, акцентуаційні, кальки [15]. Енциклопедія української мови виділяє такі групи: лексичні (фразеологічні), фонетичні (орфоепічні), словотвірні, граматичні, акцентологічні.

Для лінгвістичного дослідження як варіант нормативно-правового акта, що найбільше потерпає від неузгодженості з нормами української літературної мови, було обрано Закон України «Про

прокуратуру» (станом на 01.01.2013 р.). Нормативно-правові документи мають бути для суб'єктів, які застосовують і реалізують юридизоване право, основними джерелами права, оскільки лише офіційно виданий документ є джерелом їх прав і обов'язків, встановлених за відповідних умов офіційно. Мова нормативних документів — це соціально та історично зумовлена система засобів, способів і правил словесного вираження понять, категорій, нормативних положень, вироблених і застосовуваних з метою юридичного регулювання соціально значущої поведінки суб'єктів права. Закон України «Про прокуратуру» як будь-який нормативний документ потребував ретельного мовного редагування ще на стадії свого створення. Однак офіційний текст має цілу низку суттєвих лінгвістичних недоліків.

З огляду на відсутність визнаного мовознавцями одного варіанту класифікації русизмів взагалі і відсутності класифікації русизмів у державній мові нормативно-правового акта зокрема пропонуємо наступну класифікацію русизмів у мові закону:

1. Морфологічні русизми — це слова, що мають український корінь, але утворені за допомогою російських засобів словотвору. Дослідження морфологічних русизмів тексту закону дало змогу виділити в цьому масиві окремі підгрупи: префіксальні, активні дієприкметники, граматичні, неправильне уживання прийменників.

2. Лексичні русизми — це слова, що асимільовані російським словом.

3. Кальки — це різновид лексичних русизмів (буквальний, слово за словом чи морфема за морфемою, переклад), але виділений нами у окрему групу як такий, що руйнує сам тип мислення українською мовою.

Стаття 6: «...з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим...»// нижчим, вищим — морфологічний русизм: активний дієприкметник;

Стаття 28: «...заробіток за час, затрачений...»// витрачений — морфологічний: префіксальна підгрупа;

Стаття 30: «...вживали заходів до їх усунення...»// щодо — морфологічний: підгрупа неправильно уживаних прийменників;

Стаття 46: «Особи...приймають Присягу працівника прокуратури...»// складають — кальки;

«...текст прийнятої Присяги...»// складеної;

«Про прийняття Присяги вноситься запис...»// складання;

«Процедура прийняття Присяги...»// складання;

«...один раз у п'ять років»// на — морфологічний: неправильне уживання прийменника;

Стаття 47: «...залежно до займаних посад...»// відповідно до — морфологічний — неправильне уживання прийменника;

Стаття 49: «...забезпечуються жилою площею...»// житловою — лексичний асимільований русизм;

«...не перевищує величини доходу...»// розміру — лексичний: міжмовний омонім;

«...забезпечуються благоустроєним жилим приміщенням...»// упорядкованим житловим — калька;

«...жилі приміщення...»// житлові — лексичний русизм;

Стаття 50-1: «...60 календарних місяців такої роботи підряд...»// поспіль — лексичний: міжмовний омонім;

«...документами, додатково поданими пенсіонерами, виходячи з розміру...»// наданими — морфологічний: префіксальна підгрупа;

«...пенсія по інвалідності...»// за інвалідністю — морфологічний: неправильне уживання прийменника;

З точки зору мовних норм української мови зазначені мовні конструкції, які за своєю будовою не є українськими, не відповідають ані лексичним, ані морфологічним нормам. Та чи можуть використовуватися у нормативних актах слова і словосполучення, що знаходяться поза нормою української літературної мови — питання на сьогодні поки що риторичне. У випадку погляду на мову закону як на різновид державної мови, а не літературної, — ймовір-

но, але мають бути створені свої норми — стандарт державної мови.

Активні дієприкметники «нижчестоящі \ вищестоящі».

Стаття 6: «Органи прокуратури України:

1) становлять єдину централізовану систему, яку очолює Генеральний прокурор України, з підпорядкуванням нижчестоящих прокурорів вищестоящим...»

Форми «нижчестоящі \ вищестоящі» мали б бути за граматичними ознаками дієприкметниками теперішнього часу активного стану. Але дієприкметники даного типу, які і так не стали літературною нормою української мови, мають суфікси **-ач-**, **-уч-** і здебільшого тяжіють до трансформації. Так, наприклад, для перекладу російських дієприкметників на **-ший**, що описують перебування учасників неперехідної незавершеної дії, головним засобом є описова конструкція **який (що) + дієслово**: **лицо, нарушающее закон (рос.)** — особа, яка (що) порушує закон.

Крім того, в українських термінах, що описують перебування учасником неперехідного неозначеного у часі процесу (дії), іноді вживають прикметники на **-ний**: **действующее законодательство (рос.)** — чинне законодавство (**укр.**). Деякі дієприкметники, які в російській мові набули ознак іменника, зберігаючи при цьому граматичну форму дієприкметника, українською мовою перекладаються як іменники: **командующий (рос.)** — командувач (**укр.**), **заведующий (рос.)** — завідувач (**укр.**).

Почасти активні дієприкметники та віддієслівні прикметники перекладаємо прикметниками з іншою основою: **следующий (рос.)** — наступний (**укр.**), **движущая сила (рос.)** — рушійна сила (**укр.**), **преобладающее большинство (рос.)** — переважна більшість (**укр.**).

На сьогодні можемо спостерігати наявність активних дієприкметників теперішнього часу лише у фразеологізмах: під лежачий камінь вода не тече.

У давньоруській мові були активні дієприкметники теперішнього часу з суфіксами **-уч-**, **-ач-**, що прийшли з

праслов'янської мови і вживалися в усній мові і світській літературі. Паралельно з питомими тоді вживалися і запозичені зі старослов'янської мови форми на **-ащ-**, **-ящ-**, **ущ-**, **-ющ-**. В староукраїнських писемних пам'ятках активні дієприкметники теперішнього часу з суфіксами **-уч-**, **-ач-** трапляються нечасто: «...и потом будучим их садком...» (Укр. грам. XV ст., 1499). Ще рідше вживалися дієприкметники зі старослов'янськими суфіксами **-ущ-**, **-ащ-**.

З XVII–XVIII ст. активні дієприкметники теперішнього часу стилістично розмежовувалися. Форми на **-ущ-**, **-ящ-** вживалися лише в текстах Святого письма, а у нецерковних текстах, за спостереженням українського мовознавця Павла Житецького (1836–1911), панують народні форми коротких дієприкметників з суфіксами **-уч-**, **-ач-** і утворювані від них повні форми **-уч-ий**, **-ач-ий**.

В XIX ст. активні дієприкметники із суфіксами **-уч-**, **-ач-** у пам'ятках народно-розмовної мови майже не вживалися. Лише окремі із них засвідчують тодішні словники і граматики. У «Словарі малоросійського...язика» П. Білецького-Носенка є дієприкметники **квитнучій**, **торохтячий**. У граматиці І. Могильницького йдеться про те, що старослов'янські форми на **-щій**, **-ща**, **-щое** вживаються лише в деяких писемних пам'ятках, тобто вони так і не стали літературною нормою української мови [12].

Отже, наявні форми «нижчестоящий» та «вищестоящий» ані морфологічно, ані історично не є характерними для української мови, а можуть сприйматися лише як некоректний переклад з російської, причому першу частину мають українську, а другу — суто російську. Хоча якщо звернутися до Російсько-українського словника Д. І. Ганича та І. С. Олійника (1976), то і без історичної граматики побачимо, що перекладом російського дієприкметника «вышестоящий» є український прикметник вищого ступеня «вищий». Цілком ймовірно, що «нижчестоящий» (**рос.**) — це «нижчий».

Далі за текстом закону спостерігаємо цікавий, але досить нелогічний

як для мовознавця факт використання більш відповідних щодо української мови варіантів:

Стаття 16 «Прокурори міст з районним поділом... вносять прокурору вищого рівня пропозиції...», тобто синонімом до лексеми «вищестоящі» вже виступає лексична сполука «вищого рівня»!

Стаття 18 «... звіти підпорядкованих прокурорів...». Цілком ймовірно, що відповідність «нижчестоящі» — «підпорядковані» є абсолютною синонімією. Тож спостерігаємо у мові даного документа ще й таке неприпустиме явище, як синонімія в межах одного нормативно-правового акта.

На підставі того, що в дієприкметниках сучасної української мови відбуваються корінні видозміни граматичної будови, мовознавці І. Кучеренко, Ю. Шевельов, І. Вихованець, А. Грищенко стверджують, що в дієприкметникові переважають прикметникові ознаки, тому й активні дієприкметники теперішнього часу утворюються нерегулярно і мають тенденцію переходити в прикметники або дієприкметники пасивного стану.

Прийменник. Граматичне значення прийменника поєднано з його лексичним значенням, хоча в семантичному відношенні прийменники не однорідні: одні з них, що зберігають зв'язок із самостійними словами, від яких утворилися, виразно виявляють лексичне значення, в інших воно надто абстрактне і зливається з граматичним, що перетворює його в майже формальний показник синтаксичного зв'язку. Ступінь формальності і лексичної повноти в прийменниках різна. В українській мові більшість із них ще не втратила свого лексичного значення [10].

На базі семантико-синтаксичних відношень між компонентами словосполучень, що виражаються прийменниками, і семантики відмінкової форми залежної форми словосполучення формується значення прийменника.

Стаття 10 «...вживали заходів до їх усунення».

Серед складних прийменників, що утворилися шляхом зрощення і за

своєю будовою є подвійними, окремо знаходиться прийменник «щодо». Він утворений від відносного займенника «що» і прийменника «до». У сучасній українській мові він поширює своє функціональне тло, виступаючи адекватним російським прийменникам «относительно», «касательно» та ін.

Показовою є також синонімія прийменника «щодо», який поступово витісняє компоненти тотожної семантики, що здебільшого виступають стилістично маркованими: щодо (чого) — міжстильовий, стосовно до, відносно, з приводу — офіційно-діловий, науковий стилі [7]. З огляду на його семантику, що виявляється через синонімію, прийменник «щодо» є цільовим.

Прийменник «до» належить до групи семантично послаблених прийменників. Це ті прийменники, що, за словами В. Виноградова, «послаблюють своє конкретне значення в ролі посередника між дієсловом і залежними від них об'єктами. Вони стають звичайними граматичними знаками об'єктних відношень». Такими семантично послабленими в українській мові є абстрактні прийменники, що перебувають між дієсловом і об'єктом. Вони, послабляючи лексичне значення, втрачають ознаки слова і перетворюються на граматичні форманти, які виконують роль об'єктної морфеми [11].

Таким чином, прийменник «до» належить до семантично послаблених прийменників з морфемоподібною функцією. У цьому випадку він стоїть після дієслова (в нашому випадку після фразеологізма «вживали заходів», яке керує родовим відмінком. Можна зазначити, що граматично конструкція «...вживали заходів до їх усунення» оформлена правильно, а з точки зору лексичного значення прийменник «до» не може виконувати функцію цільового через послаблення цього ж самого значення. І до цільових прийменників не належить, тому дана конструкція може бути побудована лише з використанням прийменника «щодо».

Правильний варіант: «...вживали заходів щодо їх усунення».

Стаття 50-1: «Прокурорам і слідчим... призначається пенсія по інвалідності...»

Кожна мова має свої особливості використання прийменників. Навіть у таких близьких мовах, як українська і російська, прийменники використовують по-різному. Тому переклад українською мовою російських прийменникових конструкцій викликає значні труднощі і є причиною великої кількості помилок, спричинених незнанням значень деяких українських прийменників та наданням невластивих їм значень. Особливо це стосується російських прийменникових конструкцій з прийменником «по».

У російській фаховій мові поширені конструкції з прийменником «по», причому це один з універсальних прийменників, який уживають з іменниками в трьох відмінках (*рос.* дательном, винительном, предложном), і конструкції з ним виражають велику кількість найрізноманітніших відношень [3].

В українській мові «аналогічний» прийменник «по» має дещо відмінну й вузку сферу вживання: на ознаку просторового значення (ходити по крамницях), при означенні предмета, на який скерована дія (ударити по нирках), на означення мети (ходити по воду), у сполученні з числівником (по одному), на означення розміру й кількості (по гривні, по десять метрів), у часовому просторі (по обіді), для вираження стосунків спорідненості (родич по чоловікові). Він вимагає після себе залежно від вислову або місцевого, або знахідного відмінка [4] і в інших значеннях не вживається.

Таким чином, прийменникова конструкція «по інвалідності» утворена іменником у давальному відмінку, що характеризує її як русизм. Більш того, українська мова має свої прикметники на позначення причини: з, за, від, через, завдяки, у результаті, під впливом, внаслідок тощо. З огляду на значення даної прийменникової конструкції правильним буде використання успадкованого з праслов'янської такого найдавнішого прийменника як «через».

Слід вважати українською конструкцію «через інвалідність».

Русизм чи архаїзм? Стаття 49: «Прокурори та слідчі забезпечуються жилою площею...»; «Місцеві ради можуть продавати ... жилі приміщення...»

Закон України «Про прокуратуру» був прийнятий Верховною Радою України 5 листопада 1991 року, тобто його мова мала відповідати нормам української літературної мови на той час.

Російсько-український словник Д. І. Ганича та І. С. Олійника (1976) не фіксує даний прикметник «жилий», а лише «житловий»: «жилищный» як «житловий»; «жилой» як «житловий»; «жилплощадь (жилая площадь)» як «житлоплоща (житлова площа)» [8].

Орфографічний словник М. І. Погорбного (1984) на позначення даного поняття фіксує лише «житловий» [6].

І лише Словник труднощів української мови Д. Г. Гринчишина та ін. (1989) пропонує статтю, у якій прикметники «жилий» та «житловий» співіснують.

«Жилий» — «житловий». Збігаються у знач. «приспосований, призначений для житла; такий, в якому живуть люди». Жилий (житловий) будинок. Жила (житлова) площа. Тільки «житловий» вживається у знач. «який стосується житла, пов'язаний з ним». Житлове будівництво. Житловий масив. Житловий фонд [9].

Таким чином, на час створення Закону України «Про прокуратуру» хоча прикметник «жилий» і не був загальноживаним, на периферії норми 90-х років фіксується як той, що має певні труднощі у використанні.

Сучасні українські словники вже не фіксують прикметник «жилий» як український. Тож на сьогоднішній день він втратив своє значення як синонімічний і сприймається як русизм, але з огляду на його нещодавне «співжиття» з прикметником «житловий», що і за граматичною формою, і за лексичним значенням є українським, можемо віднести його до архаїстичних конструкцій.

Таким чином, сьогодні у площині мови українського закону маємо лінгвістичний парадокс: за відсутності стандарту державної мови поширюються в її межах норми літературної мови, що

тягне за собою низку непорозумінь між юристами і лінгвістами. У статті аналізуються деякі особливості державної мови українського закону в умовах сучасної мовної інтерференції, а саме порушення носієм двомовності правил співвідношення контактуючих мов, що проявляється в мові нормативно-правового акта як відхилення від норм — русизмах і створенні особливого лінгвістичного простору мови закону.

Ключові слова: мова закону, українська літературна мова, мовна норма, білінгвізм, русизм.

Проблеми мовних запозичень в умовах українсько-російського білінгвізму є дуже мало вивченим у вітчизняній правовій науці, в теоретичному мовознавстві характеристиці русизму як позанормативного чинника приділяється недостатньо уваги, юридична наука з цього питання майже не має досліджень. У даній роботі автор на фоні загальної згадки про специфіку мовної ситуації в Україні піддає характеристиці явище русизму в мові українського закону як суттєвого чинника формування мови нормативно-правового акта, його природу, особливості, торкається питання про моменти нетотожності норм української літературної мови і мови українського закону.

Проблема языковых заимствований в условиях украинско-русского билингвизма является недостаточно изученной в отечественно правовой науке, в теоретическом языкознании характеристике русизма как ненормативного компонента уделяется мало внимания, юридическая наука по этому вопросу практически не имеет исследований. В данной работе автор на фоне общей мысли о специфике языковой ситуации в Украине дает характеристику русизма в языке украинского закона как существенного элемента формирования языка нормативно-правового акта, его природы, особенностей, касается вопроса

нетождественности норм украинского литературного языка и языка украинского закона.

The problem of language borrowing in the Ukrainian-Russian bilingualism is poorly understood in the domestic legal science, the identifying its characteristics as non-normative component has received little attention, the jurisprudence on this issue has almost no research. In this paper the author on the background of the general thoughts about the specifics of the language situation in Ukraine characterizes russism Ukrainian language in the law as an essential element in building first legal act, its nature, characteristics, standards are not identical to the question of the literary Ukrainian language and Ukrainian law.

Література

1. Про засади державної мовної політики : Закон України від 3 лип. 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 23.
2. Про прокуратуру : Закон України від 1 груд. 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 53.
3. Большой толковый словарь / под ред. А. С. Кузнецова. — СПб. : Норинт, 2009. — С. 847.
4. Великий тлумачний словник / уклад. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. — С. 801.
5. Українська мова : енциклопедія / уклад. В. М. Русанівський. — К., 2004.
6. Орфографічний словник української мови / уклад. М. Погрібний. — К. : Наук. думка, 1984.
7. Практичний словник синонімів української мови / уклад. С. П. Караванський. — К. : СП «Кобза», 1993. — С. 466.
8. Російсько-український словник / уклад.: Д. І. Ганич, І. С. Олійник. — К. : Вища шк., 1976.
9. Словник труднощів української мови / уклад. Д. Г. Гринчишин. — К.: Рад. школа, 1989. — С. 100.
10. Словник українських прикметників / уклад. А. П. Загнітко. — Донецьк, 2007. — С. 10.

11. Виноградов В. В. *Русский язык* / В. В. Виноградов ; под ред. Г. А. Золотовой. — 4-е изд. — М. : Рус. яз., 2001. — С. 33.

12. Горпинич В. О. *Морфологія української мови* / В. О. Горпинич. — К. : ВЦ «Академія», 2009. — С. 216–220.

13. Баранникова Л. И. *О некоторых особенностях взаимодействия разносистемных диалектных лексических единиц в современных народных говорах* / Л. И. Баранникова. — СПб. : Изд-во Ленингр. пед. ин-та им. А. И. Герцена, 1963.

14. Власенко В. А. *Язык права* / В. А. Власенко. — Иркутск, 1997. — С. 15–16.

15. Лисюк М. *Словник русизмів у сучасній українській мові* // Дивослово. — 1994. — № 5–6. — С. 15–23.

16. Масенко Л. *Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз* // Мовна політика та мовна ситуація в Україні. Аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер. — К. : Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2008. — С. 130.

17. Шевельов Ю. *Вибрані твори. У 2 т. Т. 1. Мовознавство* / Ю. Шевельов. — К. : Вид. дім «Кієво-Могилян. акад.», 2008.

18. Шугрина Е. С. *Техника юридического письма* / Е. С. Шугрина. — М. : Дело, 2001. — С. 51.